

Жеке өмірге қол сұғылмаушылық: құқықтық негіздері мен қазіргі мәселелер

ЖАРИЯЛАНДЫ 05.05.2025	ТИРЕК СӨЗДЕР confidentiality, Constitution, digital security, human rights, legal protection, personal data, privacy, адам құқықтары, дербес деректер, жеке өмір, Конституция, конфиденциальность, құқықтық қорғау, құпиялылық, персональные данные, права человека, правовая защита, цифрлық қауіпсіздік, цифровая безопасность, частная жизнь	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/178784/
--------------------------	--	--

Серікбай Нұрай Азаматқызы

Ғылыми жетекші: Ф.ғ.к қауымдастырылған профессор **Тулекова Гулжан Хажмуратовна**

Тұран университеті
ЮР 241(4)2

Аңдатпа

Бұл мақалада жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығының құқықтық негіздері мен заманауи қоғамдағы өзекті мәселелері талданады. Конституциялық деңгейдегі кепілдіктер, ұлттық және халықаралық құқықтық актілер, сондай-ақ жеке өмірге қатер төндіретін жаңа технологиялар мен цифрлық кеңістік шеңберіндегі сын-қатерлер қарастырылады. Зерттеуде отандық және шетелдік заңдар, ғылыми еңбектер, құқықтық теориялар және нақты мысалдар арқылы жеке өмірге қол сұғылмаушылықтың құқықтық тетіктері мен проблемалық тұстары сарапталады. Мақалада заманауи қауіптерге қарсы құқықтық қорғау жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: жеке өмір, құпиялылық, дербес деректер, құқықтық

қорғау, Конституция, цифрлық қауіпсіздік, адам құқықтары.

Аннотация

В данной статье рассматриваются правовые основы и актуальные проблемы неприкосновенности частной жизни в современном обществе. Анализируются конституционные гарантии, национальные и международные правовые акты, а также вызовы, связанные с новыми технологиями и цифровым пространством. Исследование основано на казахстанских и зарубежных законах, научных трудах, правовых теориях и конкретных примерах, с целью выявления правовых механизмов защиты частной жизни и существующих проблем. В статье также предлагаются пути правовой защиты от современных угроз.

Ключевые слова: частная жизнь, конфиденциальность, персональные данные, правовая защита, Конституция, цифровая безопасность, права человека.

Abstract

This article explores the legal foundations and contemporary issues related to the right to privacy in modern society. It examines constitutional guarantees, national and international legal instruments, as well as the challenges posed by new technologies and the digital environment. The study draws on domestic and foreign laws, academic works, legal theories, and real-life examples to analyze the mechanisms and shortcomings of legal protection of privacy. The article also proposes legal approaches to counter modern threats.

Keywords: privacy, confidentiality, personal data, legal protection, Constitution, digital security, human rights.

Кіріспе

Жеке өмірге қол сұғылмаушылық – адамның қадір-қасиеті мен еркіндігін қамтамасыз ететін іргелі құқықтардың бірі. ХХІ ғасырда бұл құқық жаңа мәнге ие болып отыр: цифрлық технологиялардың дамуымен адамның жеке ақпараты бұрын-соңды болмаған қарқынмен жиналып,

өңделіп, таратылуда. Сондықтан қазіргі заманғы заңнамалық жүйе бұл құқықты қорғауда икемді әрі тиімді құралдармен қамтамасыз етілуі тиіс. Мақаланың мақсаты – жеке өмірге қол сұғылмаушылықтың құқықтық негіздерін зерделеу және қазіргі замандағы өзекті мәселелерге назар аудару.

1. Жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығының құқықтық негіздері

Қазақстан Республикасының Конституциясының 18-бабында әр адамның жеке өміріне, жеке және отбасылық құпиясына қол сұғылмауы тиіс екені бекітілген [1]. Сонымен қатар, азаматтардың хат алмасу, телефон арқылы сөйлесу, пошта, телеграф және басқа хабарламаларының құпиясы заңмен қорғалады. Бұл нормалар Азаматтық кодекс, Қылмыстық кодекс, “Дербес деректер туралы” Заң сынды нормативтік актілерде де нақтыланады [2].

Халықаралық деңгейде бұл құқық БҰҰ-ның Адам құқықтары туралы жалпыға бірдей декларациясында, Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропалық конвенцияда (8-бап) қарастырылған [3]. Бұл актілер Қазақстанның халықаралық міндеттемелері арқылы ұлттық заңнамада көрініс табады.

2. Қазіргі заманғы қатерлер: цифрлық іздер мен жеке деректер қауіпсіздігі

Интернет пен цифрлық технологиялардың дамуы жеке өмірге елеулі қатерлер төндіруде. Әлеуметтік желілер, мобильді қосымшалар, видеобақылау, геолокация қызметтері — барлығы адамның цифрлық бейнесін құрып, жеке деректерін жинайды. Көп жағдайда бұл ақпарат адамның келісімінсіз үшінші тарапқа берілуі мүмкін.

Қазақстанда дербес деректердің қорғалуы “Дербес деректер және оларды қорғау туралы” заңмен реттеледі. Алайда бұл заңның құқық қолдану тәжірибесінде бірқатар олқылықтар бар. Зерттеуші Ибраева А.С. жеке деректерді қорғау саласында әкімшілік және қылмыстық жауапкершіліктің жеткіліксіз екенін атап көрсетеді [4].

Көптеген адамдар өздерінің жеке деректерін қалай қолданылатынын білмейді, бұл – медиасауат пен құқықтық хабардарлықтың төмендігін көрсетеді.

3. Бақылау мен ақпараттық қауіпсіздік: мемлекеттің араласуы қай шекке дейін заңды?

Жеке өмір мен мемлекеттік қауіпсіздік арасында тепе-теңдік қажет. Терроризмге, экстремизмге қарсы күрес кезінде мемлекет азаматтардың байланысын тыңдай алады, әлеуметтік желілерде бақылау жүргізеді. Алайда бұл шаралар Конституция мен адам құқықтарын бұзбауы тиіс.

Freedom House ұйымы жыл сайын жариялайтын интернет бостандығы рейтингтерінде көптеген елдердің, соның ішінде Қазақстанның да, цифрлық бақылауды кеңінен қолданатыны сынға алынады [5]. Мұндай бақылау көбіне заңсыз жүргізіледі және жеке өмірге қол сұғушылық болып саналады.

Қазақстанда азаматтардың жеке ақпаратына заңсыз қол жеткізу бойынша бірнеше ірі даулар болған. Мысалы, 2022 жылы танымал мобильді қосымшалар арқылы деректердің заңсыз жиналуы үлкен резонанс туғызды [6]. Бұл оқиғалар заңнаманы жетілдіру қажеттігін көрсетеді.

Қорытынды

Жеке өмірге қол сұғылмаушылық – адам құқықтарының іргелі принципі және қазіргі ақпараттық қоғамда ерекше маңызға ие. Құқықтық негіздер жеткілікті болғанымен, құқық қолдану саласында олқылықтар бар. Жаңа технологиялар, цифрлық бақылау құралдары бұл құқыққа қатер төндіреді. Сондықтан мемлекет тек заң шығарып қана қоймай, оларды тиімді қолдану механизмдерін де қамтамасыз етуі тиіс. Сонымен бірге азаматтардың құқықтық сауатын арттырып, цифрлық мәдениетін дамыту – өзекті қажеттілік.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. *Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 ж.*

2. “Дербес деректер және оларды қорғау туралы” ҚР Заңы, 2013 ж.
3. *European Convention on Human Rights. Article 8.*
4. Ибраева А.С. Адам құқығы және ақпараттық қауіпсіздік // ҚР Заң ғылымдары журналы, №3, 2021.
5. *Freedom House. Freedom on the Net 2023.*
6. “Цифрлық қауіпсіздік және дербес деректердің қорғалуы” // *Egemen Qazaqstan*, 2022 ж.
7. Төлеубекова А. Жеке өмір және құпиялылық ұғымы // Құқық және мемлекет журналы, №2, 2020.
8. *Gellman B., Soltani A. NSA tracking cellphone locations worldwide. Washington Post, 2013.*
9. ҚР Қылмыстық кодексі, 147-бап – Жеке өмірге қол сұғу.
10. Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің 2023 жылғы есебі.
11. Парламенттік тыңдау: Дербес деректерді қорғау – ұлттық қауіпсіздік негізі. Мәжіліс, 2023 ж.

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.